

Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije

PETAR ŠTURANOVIĆ

Pravni fakultet – Sveučilište Crne Gore, 13. Julia 2, 81000 Podgorica, Crna Gora
petarst@ucg.ac.me

PREGLEDNI RAD – PRIMLJEN: 16/05/2020 PRIHVAĆEN: 24/08/2020

SAŽETAK: U ovom radu autor analizira teoriju vlasništva Johna Lockeja, osobito Lockeov uvjet pri prvobitnom stjecanju u prirodnom stanju (“da ostane dovoljno i podjednako dobro za druge”), te njezin utjecaj na libertarijansko učenje. Plodonosnu raspravu o Lockeovoj teoriji vlasništva pokrenuo je Robert Nozick, modificirajući Lockeov uvjet pri prvobitnom stjecanju koje je, po njemu, legitimno ako ne pogoršava poziciju drugih. Autor se bavi odbacivanjem Lockeova uvjeta u radikalnom desnom libertarijanizmu Rothbarda, Hoppea i Schmidta, odnosno prihvaćanjem oslabljenog uvjeta u konvencionalnom libertarijanizmu u djelima Nozicka, Gauthiera i Blocka. Analizira se pristup predstavnika lijevog libertarijanizma (Steiner i Otsuka) koji su prihvaćali temeljno libertarijansko načelo vlasništva nad sobom, ali su bili na stajalištu strogog Lockeova uvjeta i egalitarnog vlasništva nad vanjskim resursima, kao i pristup onih koji su odbacivali načelo vlasništva nad sobom, smatrajući da ono stvara nepopravljivu nejednakost među ljudima (Cohen). Prikazan je i srednji pristup, oslonjen na Simmonsovu teoriju, koji Lockeov uvjet tumači u smislu pravičnosti i prvobitno stjecanje smatra legitimnim ako ono ne ugrožava mogućnost stjecanja imovine, zadovoljavanja potreba i udobnosti, ali ne jamči zadovoljenje svih potreba, već se temelji na ostvarivanju mogućnosti. Autor je pružio kritiku i desnog i lijevog libertarijanizma, analizirajući njihove nedostatke i nedorečenosti.

KLJUČNE RIJEČI: John Locke, Lockeov uvjet, desni libertarijanizam, lijevi libertarijanizam, egalitarizam.

1. Uvod - Lockeova teorija vlasništva

John Locke jedan je od najznačajnijih političkih mislitelja liberalne provenijencije čije je stvaralaštvo imalo nemjerljiv utjecaj na razvoj suvremene političke filozofije. Njegovo kapitalno djelo *Dvije rasprave*

o vladi, u kojemu je kreirao temeljna načela liberalizma, već stoljećima nadahnjuje plodotvorne rasprave unutar različitih ideoloških usmjerenja. Pored temeljnog učenja o društvenom ugovoru, ograničenoj vladi i prirodnim pravima, bitno mjesto u Lockeovim raspravama zauzima njegova teorija vlasništva.

Locke je vlasništvo smatrao urođenim pravom koje nastaje i opstaje u prirodnom stanju prije nastanka države i o kojoj ne ovisi, a država koja ga ugrožava gubi opravdanje svog postojanja i razlog opstanka. Locke je u prirodnom stanju vidio stanje bez vlasništva, nastojeći objasniti nastanak privatnog vlasništva na temelju prirodne slobode i nesuglasnosti s apsolutizmom, za razliku od dotadašnje teorije koja ga je izvodila iz djelovanja vlade.¹ On je vlasništvo doživljavao dvojako: kao materijalno dobro, ali i kao *vlasništvo nad sobom* – kreirajući temeljno načelo libertarijanske političke filozofije. Locke podrazumijeva da je svatko vlasnik sebe samoga, svoga tijela i rada, a to je izvorno vlasništvo iz kojega se izvodi vlasništvo nad materijalnim dobrima jer, “ma koliko da su prirodne stvari dane zajednici, ipak je čovjek uvijek imao u sebi pravi temelj vlasništva” (Locke 2002: 44). Locke konstruira koncept “prvobitnog stjecanja”, smatrajući da se vlasnikom do tada neposjedovane stvari postaje njezinim miješanjem s radom koji će nekorištenoj stvari (zemlji) dati vrijednost, čime će ona promijeniti svoj dotadašnji oblik odnosno strukturu.²

Svjestan konačnosti resursa, posebice onih zemljišnih, Locke je postavio pitanje moralne prihvatljivosti iskorištavanja resursa od strane prethodnika (kada je resursa još uvijek bilo) ako oni novorođeni takve mogućnosti nemaju. Zato je uveo ograničenje prilikom prvobitnog stjecanja koje se ogleda u uvjetu koji mora biti zadovoljen: “da ostane dovoljno i podjednako dobrog za druge.”³ “Kako je rad nesumnjivo vlasništvo onoga tko radi, nijedan čovjek osim njega ne može imati pravo

¹ Hugo Grotius je smatrao da je čovječanstvo na početku imalo zajedničko vlasništvo i da je dogovorom došlo do njegove podjele i nastanka privatnog vlasništva (Grotius 1625: 5). Thomas Hobbes je tvrdio da u prirodnom stanju kakvim ga je on vidio (*bellum omnium contra omnes*) ne postoji vlasništvo i da nema vlasti nad stvarima (Hobbes 1991: 138).

² Za određene primjere legitimnog stjecanja koje Locke navodi teško se može reći da su proizvod rada, osim ako se svako djelovanje na svijetu ne smatra radom. Pokupiti par palih žirova ili popiti malo vode iz potoka nisu pravi primjeri rada (Cohen 2000: 256).

³ Pored ovog uvjeta kao ograničenja prvobitnog stjecanja, Locke je postavio još jedan uvjet – tzv. *uvjet nekvarenja* – koji podrazumijeva da se ne smije prisvajati više nego što je pojedincu potrebno i kvariti korisnu stvar nauštrb drugih. “Onoliko koliko netko može upotrijebiti radi neke životne koristi prije nego što se pokvari – u toj mjeri može svojim radom uspostaviti vlasništvo nad time. Sve što je izvan ovoga veće je od njegova udjela i pripada drugima. Bog ništa nije stvorio da čovjek pokvari ili uništi” (Locke 2002: 31).

na ono što je jednom pridruženo,⁴ barem ne tamo gdje drugima zajedno preostaje dovoljno i jednako valjano” (Locke 2002: 27). Ovaj Lockeov uvjet sadrži kvantitativnu komponentu (da ostane dovoljno) i kvalitativnu komponentu (da to bude podjednako dobro). Postavljajući ovo ograničenje, Locke legitimnom prvobitnom stjecanju, s obzirom na to da druge ne dovodi u pogoršanu situaciju, pripisuje obilježje pravednosti.

Zahvaljujući njezinoj kompleksnosti, danas postoje veoma različita tumačenja onoga što je Locke želio reći svojom teorijom vlasništva. Jednostranim čitanjem jedni Lockea uzimaju za nedvosmisleni ikonu desnog libertarijanizma čije se učenje koristi za teorijsko opravdanje kapitalističkog prisvajanja i obranu konzervativnog prihvatanja postojećih vlasničkih odnosa. Drugi pak u njegovu učenju vide redistributivne i egalitariističke ideje. U nastavku ovog rada razmotrit ćemo različite aspekte Lockeove teorije vlasništva i posebice tumačenja njegova uvjeta kroz prizmu mijena libertarijanske političke filozofije.

2. Libertarijanizam u borbi za Lockeovo nasljeđe

Blizak novodesničarskoj, neoliberalnoj ideološkoj struji i posebice utjecajan u SAD-u, libertarijanizam je nastao oko ideja Murraya Rothbarda, temeljeći se na postulatima slobodnog tržišta kao potpunog i prirodnog regulatora odnosa među pojedincima i na apsolutnom pravu vlasništva kao biti individualne slobode, a suprotstavljajući se tzv. agresiji države protiv pojedinaca i njihovih individualnih prava koja se ogleda u oporezivanju (Ravlić 2013: 58). Libertarijanska politička filozofija polazi od temeljne teze da postoji prirodno pravo vlasništva nad sobom koje je postojalo prije postanka društva (što se oslanja na Lockeovo učenje) i aksioma neagresije koji podrazumijeva zabranu fizičke agresije ili prijetnje bilo čijem tijelu ili imovini. Libertarijanizam se razlikuje od desnih ideologija uslijed toga što oporezivanje smatra samo po sebi lošim i ograničavanjem slobode odnosno kršenjem individualnih prava. Nastojeći dokazati kontinuitet nemiješanja države u vlasničke odnose od prirodnog stanja i prvobitnog stjecanja do formiranja privatnog vlasništva, tržišta i kapitalističkih odnosa, oštro se protivi bilo kakvom obliku redistribucije kao kršenju ljudske slobode. S druge pak strane, s obzirom na to da bi nelegitimno prvobitno stjecanje urušilo moralnu osnovu za

⁴ “Drugi koji osporava tvoje vlasništvo nad prikupljenim jabukama doista ne potražuje jabuke koje su zajedničke. Ako hoće samo jabuke, ostalo je dovoljno podjednako valjanih koje može uzeti. Tražeći jabuke koje već posjeduješ, zapravo traži jedino rad koji si im dodao, a na taj rad nikada nije imao nikakvo pravo” (Goldwin 2006: 345).

delegitimiranje redistribucije dobara, veliki problem libertarijanskog učenja jest kako pomiriti prvobitno stjecanje neposjedovanih dobara s načelom da su ljudi među sobom jednaki.

Unutar libertarijanskog učenja postupno su se diferencirale dvije škole: desni i lijevi libertarijanizam. Obje škole se slažu oko prirode vlasničkih prava nad unutrašnjim ljudskim (fizičkim i umnim) sposobnostima, prihvaćajući vlasništvo nad samim sobom kao svoju osnovu. Razlika među njima postoji u pogledu shvaćanja vlasništva nad vanjskim resursima. Naime, desni libertarijanizam se zalaže za neograničeno privatno vlasništvo nad vanjskim resursima, dok se učenje lijevog libertarijanizma temelji na kombinaciji vlasništva nad sobom i privatnog vlasništva s jedne strane i egalitarnosti načela pri prvobitnoj raspodjeli prirodnih resursa s druge (Cunliffe 2000: 1). Obje varijante libertarijanizma svoje učenje zasnivaju na Lockeovoj teoriji vlasništva i – konkretno – Lockeovom uvjetu. Točnije: tumačenje Lockeova uvjeta jest upravo ono što ih jasno i nepomirljivo razdvaja. Modifikacije i tumačenja Lockeova uvjeta kod desnih se libertarijanaca kreću od ublažavanja njegova učinka i važnosti – kod konvencionalnog desnog libertarijanizma – do njegova potpunog odbacivanja – kod radikalnog desnog libertarijanizma čiji predstavnici drže da ne postoje čak ni moralna ograničenja prvobitnog stjecanja neposjedovanih resursa u prirodnom stanju. Nasuprot desnome, lijevi libertarijanizam zagovara poštivanje strogo Lockeovog uvjeta pri prvobitnom stjecanju, uz različite vidove egalitarnosti razmišljanja.

3. Odbacivanje Lockeova uvjeta kod radikalnog desnog libertarijanizma

Radikalni desni libertarijanizam odbacuje postojanje bilo kakvog – čak i moralnog – uvjeta pri prvobitnom stjecanju vlasništva, očito zamišljajući prirodno stanje najbliže Hobbesovu *bellum omnium contra omnes* (Daskal 2010: 7). Njegov najznačajniji predstavnik svakako je Murray Rothbard kao središnja ličnost američkog libertarijanizma 20. stoljeća. Zalagao se za anarhističko uređenje čija osnova će biti prirodno pravo svakog pojedinca na vlasništvo nad sobom, a svaku je državu smatrao nelegitimnim agresorom protiv njegove slobode. U skladu sa svojom filozofijom, nije prihvaćao nikakva ograničenja prilikom stjecanja vlasništva. Rothbard je polazio od teze da vlasništvo nad neposjedovanom zemljom koja bi se trebala koristiti mogu imati ili onaj prvi koji ju je priveo namjeni ili skupina drugih ljudi ili čitav svijet kao cjelina. Imajući u vidu da ne po-

stoji razlog zbog kojeg bi skupina drugih ljudi polagala pravo na zemlju u odnosu na onog koji ju je prvi zaposjeo, Rothbard se usredotočuje na argumentaciju protiv trećeg rješenja:

Ako proizvođač nije ovlašten na plodove svoga rada, tko onda jest? Teško je objasniti zašto bi novorođena pakistanska beba imala moralno pravo na određeni postotni udio komada zemlje u Iowi koji je netko upravo pretvorio u farmu, što, naravno, vrijedi i obrnuto za bebū iz Iowe i pakistansku farmu. (Rothbard 1978: 35)

Rothbard odbacuje Lockeov uvjet tvrdeći da bi njegovo prihvaćanje vodilo pukom ukidanju privatnog vlasništva nad zemljom, a poziciju onih koji nisu izvršili prvobitno stjecanje promatra kao njihovo svojevrsno preuzimanje rizika. Stoga Rothbard kaže:

Svatko bi trebao imati pravo da zemlju ili druge resurse, koji prethodno nisu posjedovani, prisvoji kao svoje vlasništvo. Ako to pogoršava poziciju onih koji su došli kasnije, to je jednostavno njihovo vlastito preuzimanje rizika u ovom slobodnom i nesigurnom svijetu. (Rothbard 1982: 244)

Tumačeći Lockeov uvjet, kanadski filozof David Schmidtz polazi od činjenice koja obilježava svaku razvijenu ekonomiju – da su buduće generacije u povoljnijoj poziciji od prethodnih koje plaćaju cijenu stavljanja resursa u upotrebu. Schmidtz je ustvrdio da nisu povlašteni oni koji provode prvobitno stjecanje, već da su povlašteni oni koji ga ne provode, a to su prvenstveno kasnije generacije, jer one će ubirati plodove napretka i produktivnosti koja s njime zakonomjerno dolazi. Prvobitni stjecatelji stječu dobra na rudimentarnoj razini proizvodnje i ne mogu se smatrati srećnicima. Stjecanje je smatrao legitimnim uslijed toga što ono povećava produktivnost, čime se ostalima (uključujući i nove generacije) stvara i ostavlja više nego što je konkretnim stjecanjem uzeto ostalima. Schmidtz zaključuje:

Poenta nije samo da je poslije prvobitnog stjecanja stvoreno dovoljno kako bi se izvršila kompenzacija onih koji su izgubili u utrci za stjecanjem. Poenta je da biti prvobitni stjecatelj uopće nije nagrada. Nagrada je prosperitet koji uživaju upravo oni koji nisu stigli izvršiti prvobitno stjecanje. Ako netko treba biti kompenziran, onda su to prvobitni stjecatelji. (Schmidtz 1994: 47)

Usredotočujući se na stanje oskudice, Schmidtz je zajedničko vlasništvo smatrao nesigurnim vlasništvom, pri čemu se pojedinci opravdano plaše neizvjesnosti i sve brže konzumiraju resurse iz straha da će u protivnome to učiniti netko drugi. Svoje shvaćanje Lockeova uvjeta oslanjao je na hipotezu Garretta Hardina o “tragediji zajedničkog dobra” (*tragedy of*

the commons),⁵ smatrajući da stjecanje uvijek zadovoljava Lockeov uvjet jer se na taj način tragedija izbjegava. Schmidtz obrazlaže:

Ostavljanje dobara u zajedničkom vlasništvu ne zadovoljava Lockeov uvjet. Naprotiv, ostavljanje dobara u zajedničkom vlasništvu praktično osigurava njihovo propadanje. Bit onoga što je Hardin nazvao *tragedija zajedničkog dobra*, ono što ga čini tragičnim, upravo je to da ne ostaje dovoljno dobra za druge. Neophodan preduvjet da bi se zadovoljio Lockeov uvjet jest da dobra ne budu zajednička. Stoviše, što je veća oskudica, zajednička će dobra brže biti uništena i samim time će uvjet podrazumijevati što brže uklanjanje dobara iz zajedničkog posjeda. (Schmidtz 1991: 21)

Hans-Hermann Hoppe, kao vjerodostojan nastavljatelj Rothbardova anarho-kapitalističkog učenja, svoj libertarijanizam je modelirao uz pomoć konzervativnih društvenih vrijednosti. On je prihvaćao načelo neograničenog prvobitnog stjecanja, dajući Lockeovu uvjetu praktički karakter zahtjeva za stjecanjem, a ne njegova ograničenja. Argument za odbacivanje uvjeta, prema Hoppeu, jest stanje oskudice koje je on povezivao sa stvaranjem društvenog konflikta. Za primjer uzima život Robinsona Crusoea koji i nakon pojave Petka ostaje beskonfliktan dokle god postoji dobara u izobilju. Međutim, stanje beskonfliktnosti prestaje čim dođe do oskudice dobara, što među njima rađa napetost. Hoppe stoga zastupa stajalište da stanje oskudice zakonomjerno rađa društvene konflikte, a oni se rješavaju upravo stjecanjem resursa i uspostavom privatnog vlasništva. Na ovaj je način Hoppe praktički odbacio Lockeov uvjet kao uvjet ograničenja stjecanja i pretvorio ga u sredstvo za prevladavanje društvenih konflikata (Hoppe 1993: 381 i d.). Lockeov je uvjet, prema njemu, pogrešan i nekompatibilan s načelom prvobitnog stjecanja kao središnjim stupom Lockeove teorije (Hoppe 1993: 410).

Iako nije pripadao političkoj filozofiji radikalnog desnog libertarijanizma, Jeremy Waldron je na sličan način tretirao učinak i reperkusije Lockeova uvjeta. Lockeovo stjecanje svodio je na materijalni aspekt zadovoljavanja ljudskih potreba,⁶ smatrajući da je uvjet nekvarjenja ili nepropadanja jedini uvjet koji je Locke želio propisati za prvobitno

⁵ Tragedija zajedničkog dobra, prema Hardinu, znači da je svaki čovjek zarobljen u sustavu koji ga tjera da povećava svoj udio u svijetu ograničenih dobara i da je u društvu koje vjeruje u zajedničko vlasništvo propast određite prema kojemu svi ubrzano idu. Zajedničko vlasništvo, ako uopće je prihvatljivo, prihvatljivo je u uvjetima niske gustoće stanovništva, a rastom stanovništva, u svijetu ograničenih resursa, ono je nemoguće (Hardin 1968: 1244, 1248).

⁶ "Ne postoji ništa u Lockeovoj teoriji što bi naznačilo da je on vjerovao da privatno vlasništvo zadovoljava bilo kakve dublje ljudske potrebe osim one materijalne koja se zadovoljava putem stjecanja resursa. S obzirom da je moguće te potrebe zadovoljiti i bez stjecanja resursa, nema osnove Lockeovom pripisivati jaka ograničenja" (Waldron 1988: 218).

stjecanje. Po Waldronu, Lockeovo “da ostane dovoljno i podjednako dobrog za druge” ne predstavlja uvjet stjecanja već jednostavnu činjenicu karakterističnu za stjecanje u vremenu kada je zemlje bilo na pretek. U uvjetima oskudice samo se mijenjaju okolnosti i tada više ne ostaje dovoljno dobra za druge, ali to stjecanje ne čini nelegitimim (Waldron 1979: 320-324). Naglašavajući dalekosežne posljedice u suprotnom, Waldron (1979: 325) izvodi sljedeći zaključak: “Ako bi ostavljanje dovoljno i podjednako dobrog za druge bilo nužan uvjet stjecanja, to bi u takvim okolnostima značilo da bi jedini legitimni put za ljude bila smrt od gladi [...] jer nijedno stjecanje ne bi ostavljalo dovoljno i podjednako dobrog za druge.”

4. Oslabljeni Lockeov uvjet kod konvencionalnog desnog libertarijanizma i njegove modifikacije

Najznačajnije tumačenje Lockeova uvjeta u svom kapitalnom djelu i libertarijanskom klasiku *Anarhija, država i utopija* dao je Robert Nozick. Nozickovo tumačenje – reafirmirajući ideje slobode, individualnih prava i minimalne države – nije samo poslužilo za ideološki obračun s državom blagostanja s konzervativno-liberalnog stajališta,⁷ već je dalo novi dah Lockeovu učenju. Naime, Nozick je kreirao teoriju pravednosti u posjedu čija osnova je legitimno prvobitno stjecanje, koje jest legitimno ako zadovoljava modificirani odnosno oslabljeni Lockeov uvjet. Konkretno, Nozick je smatrao da je njegova bit *zabrana pogoršavanja situacije drugih*:

Lockeov uvjet da treba biti “dovoljno i podjednako dobrog ostavljeno za druge” trebao bi osigurati da se ne pogorša situacija drugih... Nečija pozicija se može pogoršati kada se događa tuđe prisvajanje, na dva načina: prvo, gubi mogućnost da poboljša svoju situaciju putem nekog posebnog ili bilo kojeg prisvajanja; i drugo, više ne može slobodno koristiti (bez prisvajanja) ono što je ranije mogao. (Nozick 2010: 144)

Strogi uvjet podrazumijeva da pogoršanje pozicije drugih postoji u obje spomenute situacije, dok *oslabljeni uvjet*, čiji je Nozick bio pristaša, podrazumijeva da pogoršanje pozicije postoji samo u drugoj spomenutoj situaciji (da se ne može slobodno koristiti ono što se moglo koristiti prije nečijeg stjecanja), ali ne i u slučaju nemogućnosti da se pozicija poboljša. Ljudi koji su u 17. stoljeću provodili prvobitno stjecanje uglavnom

⁷ “Konzervativno-liberalna kritika države blagostanja bila je sveobuhvatna kritika državnog intervencionizma i protekcionizma, ali u osnovi se može svesti na kritiku politike pune zaposlenosti, razvijenog sustava socijalne sigurnosti, te paternalizma koji nužno prati takvu organizaciju države” (Dokić 2015: 203).

nisu ispunjavali uvjet ostavljanja dovoljno i jednake kvalitete za ostale. Međutim, prema Nozicku, pozicija ostalih u cjelini nije pogoršana jer je zemlja, privedena namjeni, davala veće prinose i na tržištu je za one za koje nije ostalo dovoljno dobra bilo više robe po nižoj cijeni. Na taj način Nozick je oslabio Lockeov uvjet, smatrajući da je za legitimno stjecanje neposjedovane stvari dovoljno da pozicija ostalih ne bude pogoršana, odnosno, ako je pogoršana u određenom pogledu, da je dovoljno da postoji odgovarajuće poboljšanje na drugom polju kao protuteža. Izvrši li pojedinac prvobitno stjecanje ničije zemlje (ne ostavljajući dovoljno i podjednako dobrog za druge), nekome drugome naizgled je pogoršana pozicija. No, ako taj drugi počne raditi i za novac obrađivati zemlju čiji je vlasnik sada prvobitni stjecatelj, njegova pozicija u cjelini neće biti pogoršana.

Nozick je legitimno prvobitno stjecanje smatrao početnim načelom svoje teorije ovlaštenja odnosno teorije pravednosti u posjedu.⁸ U Nozickovoj teoriji, na prvobitno se stjecanje nadovezuje legitimni prijenos tako stečenih dobara i formiranje tržišta. Legitimnim prvobitnim stjecanjem vrlo brzo stvara se tržište rada od onih koji nisu izvršili privatizaciju neposjedovanih dobara. Vlasnici dobara imat će potpuna ovlaštenja nad ovako stečenim dobrima i legitimna prava na dobiti ostvarene na ovako formiranom tržištu, a redistribucija dobara predstavljala bi kršenje njihovih prava. Unatoč određenim propustima i nedorečenostima, Nozickova libertarijanska politička filozofija, kao i njegovo tumačenje Lockeova učenja i Lockeova uvjeta, imala je ogroman utjecaj na daljnje plodonosno stvaralaštvo kako onih koji su dijelili njegove ideološke stavove, tako i njegovih kritičara (usp. Šturanović 2018).

Kontraktarijanizam predstavlja političku filozofiju društvenog ugovora koja se temelji na moralnosti i političkim načelima, a David Gauthier razradio je i izdvojio njegova dva ključna obilježja. Kao prvo, onaj tko zaključuje ugovor čini to iz svojih razloga, najčešće osobnih interesa, te kao drugo, dok osobni interes pruža motivaciju, sporazum daje moralnu osnovu za njegovo pridržavanje (Hamowy 2008: 103-104). Gauthier je Lockeov uvjet smatrao za ono što uvodi standard moralnosti u prirodno

⁸ Nozick se oštro protivio modeliranim teorijama pravednosti suprotstavljajući im historijski koncept pravednosti koji se ogleda u maksimi "Od svakoga kako izabere, svakome kako je izabran". Svoju teoriju pravednosti u posjedima, prema kojoj su ljudi ovlašteni na svoje posjede, temeljio je na načelu pravednosti u stjecanju i pravednosti u prijenosu: "1. Osoba koja stječe posjed u skladu s načelom pravednosti u stjecanju, ovlaštena je na taj posjed. 2. Osoba koja stječe posjed u skladu s načelom pravednosti u prijenosu od nekog drugog tko je ovlašten na taj posjed, ovlaštena je na taj posjed" (Nozick 2010: 124).

stanje, tumačeći ga na način da on treba zabraniti pogoršavanje pozicije druge osobe, osim u slučaju kada je to nužno kako se ne bi pogoršala vlastita pozicija kroz interakciju s tom osobom. Prikladnije rečeno, uvjet zabranjuje poboljšanje vlastite pozicije kroz interakciju koja pogoršava situaciju drugog, izražavajući tako osnovnu ideju zabrane iskorištavanja drugog (Gauthier 1986: 205). Ključnu razliku Gauthier povlači između pogoršavanja situacije koju ovako modificirani uvjet zabranjuje i neuspjeha da se situacija poboljša, što uvjet ne zabranjuje (Gauthier 1986: 203). Međutim, iako poboljšanje (ili pogoršanje) smatra jasno definiranim, pri čemu će nekome pozicija biti bolja ako i samo ako će postići veću očekivanu korisnost, poboljšanje ili pogoršanje situacije mora biti povezano s određenom početnom točkom. Osnovna točka za određivanje načina na koji utječem na vas u smislu poboljšanja ili pogoršanja vaše pozicije određuje ishod koji biste očekivali u mojemu odsustvu.⁹ Lockeov uvjet uspostavljen je radi ograničavanja konkretnog čina (stjecanja prirodnih resursa), a Gauthier mu daje širu dimenziju kojom se od Hobbesova prirodnog stanja – u kojem ne postoje nikakva prava već samo slobode – dolazi do početne pozicije društvene interakcije. Uvjet uspostavlja rudimentarne osnove prava, ali mu je osnovna funkcija omogućiti daljnju strukturu potrebnu za oblike društvene interakcije, konkurenciju i kooperaciju (Gauthier 1986: 208).

Eric Mack pripada skupini libertarijanskih teoretičara koji prihvaćaju postojanje oslabljenog Lockeova uvjeta. On je modificirao Lockeov uvjet, kreirajući vlastiti uvjet – uvjet vlasništva nad sobom (*self-ownership proviso*) – i dajući veliki doprinos shvaćanju vlasništva nad sobom kao temeljnog postulata libertarijanizma. Za razliku od Lockeova, Mackov uvjet izmješten je iz faze prvobitnog stjecanja u fazu korištenja vlasništva i temelji se na poštivanju prava drugih koja proizlaze iz njihova vlasništva nad sobom, artikulirajući moralna ograničenja nečijeg ponašanja koje se nalazi u korelaciji s vlasništvom nad sobom druge osobe. Teza o vlasništvu nad sobom ne bi imala ozbiljnu moralnu osnovu ako bi svatko mogao koristiti svoje vlasništvo na način da onemogućuje druge da provode svoja prava izvedena iz njihova samovlasništva. Vlasništvo nad sobom podrazumijeva mogućnost upotrebe svoga rada, što uključuje pristup vanjskim resursima i njihovo korištenje. Mackov uvjet nam to

⁹ “Neuspjeh da se poboljša odnosno pogorša tvoja situacija procjenjuje se u usporedbi s onim što sam mogao učiniti a nisam, s onim što bi se dogodilo bez mene. Ja te gurnem; ti ne bi pao da nije bilo mene; ja pogoršavam tvoju situaciju. Mogao sam te spasiti; ne bi bio spašen bez mene; nisam poboljšao tvoju situaciju” (Gauthier 1986: 204).

osigurava putem zabrane drugima da koriste resurse na način koji nam onemogućuju da upotrebljavamo svoj rad. Moralno gledano, ne smijemo koristiti vlasništvo na način da ono ugrožava “svjetske interaktivne moći” (*world-interactive powers*) drugih ljudi, a u što spadaju sposobnosti pojedinaca da utječu na izvanosobno okruženje u skladu sa svojim ciljevima (Mack 1995: 186-187).

Analizirajući Lockeovu teoriju stjecanja, američki ekonomist Walter Block¹⁰ dovodi u pitanje Rothbardovu tezu da vlasništvo nad neposjedovanom zemljom, uz odbacivanje Lockeovog uvjeta, mogu steći ili onaj prvi koji ju je priveo namjeni, ili skupina drugih ljudi ili čitav svijet kao cjelina. Block navodi mogućnost postojanja i četvrtog rješenja: da ne postoji mogućnost pristupa neposjedovanoj stvari uslijed postojanja nečijeg vlasništva koje neposjedovanu stvar okružuje i onemogućuje joj prilaz. U tom scenariju je pojedinac pomiješao svoj rad samo s tankom trakom zemljišta u obliku “krafne” dijeleći zemljište na dva dijela: spomenuto koje okružuje i sva ostala prostranstva izvan tanke trake prvobitno stečenog zemljišta, te ni nad jednim ni nad drugim nema nikakvo pravo jer s nijednim nije pomiješao svoj rad (Block 2004: 278). Jasna implikacija ovoga jest da vlasnik zemlje koja okružuje neposjedovano zemljište ne može drugima onemogućavati prolaz preko svoje zemlje ne bi li oni došli do neposjedovane, okružene zemlje, koju on *de facto* blokira. To podrazumijeva da on ne može imati puno vlasništvo nad svojom zemljom kojim bi onemogućio prilaz okruženoj neposjedovanoj zemlji, s mogućnošću da je zauvijek drži neposjedovanom. Na ovome mjestu Walter Block definira ograničenje u prvobitnom stjecanju – koje predstavlja modifikaciju Lockeova uvjeta – u vidu svog vlastitog uvjeta (*Blockean proviso*) koji dopušta prvobitno stjecanje samo ako se omogućuje “dovoljno dugo i dovoljno kvalitetan” pristup drugom resursu koji je ostao neposjedovan (Block 2004: 278-279). Dakle, vlasnik zemlje u obliku “krafne” mora omogućiti ljudima put ili prolaz preko svoje zemlje do neposjedovane okružene zemlje.¹¹

¹⁰ Poznat po svome ekscentričnom tumačenju libertarijanskog učenja, Block je testirao njegove granice, zalažući se za legalizaciju prostitucije i konzumiranja droge jer takve aktivnosti ne krše zabranu nasilja protiv neke osobe ili njezina vlasništva kao osnovnih postulata libertarijanizma. “Samo zato što ne želimo strpati pornografa u zatvor ne znači da moramo voljeti ono što on radi. Naprotiv, potpuno je dosljedno braniti njegovo pravo da se bavi takvom profesijom, a istovremeno prezirati i njega i njegove postupke” (Block 1994: 121). On je kasnije izmijenio svoje stajalište, priznavši da je potpuno zapostavio moralne posljedice za treće osobe, nakon čega će sebe opisivati kao libertarijanca (svakako), ali i konzervativca u pogledu kulturnih vrijednosti.

¹¹ Stephan Kinsella (2007) odbacuje Blockov uvjet smatrajući da vlasnik zemlje nije moralno odgovoran za neugodnu poziciju u kojoj se nalaze svi oni koji bi željeli steći vlasništvo nad nepristupačnim, okruženim dijelom zemljišta.

Michael Makovi pružio je obuhvatnu analizu shvaćanja Lockeove teorije vlasništva, stavljajući u središte pozornosti Lockeov uvjet. Pri tumačenju njegova učinka i važnosti, za glavni okvir pretpostavio je postojanje odnosno nepostojanje stanja oskudice. Njegov zaključak glasi da je u slučajevima nepostojanja oskudice Lockeov uvjet jednostavno irelevantan, dok je u slučajevima oskudice relevantan, ali ga je nemoguće primijeniti jer je proturječan. Stoga njegovo poštivanje, u najmanju ruku, stvara određene dileme¹² i mogao bi biti odbačen ne samo od strane libertarijanaca koji se ne slažu sa Lockeovim etičkim stajalištem, već možda – uslijed nelogičnosti i neodrživosti – čak i od strane onih koji dijele Lockeovu moralnu filozofiju (Makovi 2015: 269). Jedini argument koji po njemu stoji na braniku opravdanja i prihvaćanja Lockeova uvjeta jest moralnost.

5. Strogi uvjet kod lijevog libertarijanizma i egalitarizma

Lijevi libertarijanizam nastaje u želji da se pomiri načelo slobode i vlasništva nad sobom s osnovnim načelom da su ljudi međusobno jednaki. Ključna razlika lijevog libertarijanizma u odnosu na desni zastupanje je teze o nekom vidu egalitarnog vlasništva nad prirodnim resursima u prirodnom stanju. Za njegove zastupnike lijevi libertarijanizam samo je naizgled nekoherentan, a predstavlja obitelj teorija unutar određenog spektra sa snažnim međusobnim afinitetima, čije se osebujne verzije očituju u različitom shvaćanju vlasništva nad sobom i egalitarnog vlasništva nad prirodnim resursima kao njegovim temeljnim načelima (Vallentyne, Steiner i Otsuka 2005: 210). Njihovo zajedničko obilježje je prihvaćanje strogog Lockeova uvjeta.

Hillel Steiner u svome kapitalnom djelu *Esej o pravima* razvio je lijevo libertarijansku teoriju zvanu “egalitarizam resursa”. Smatrao je da neposjedovane stvari u prirodnom stanju, ili prirodni resursi, trebaju biti privatizirani, ali se protivio njihovoj neravnopravnoj raspodjeli i zalagao za egalitarnu. U skladu s Lockeovom teorijom stjecanja, smatra Steiner, svakome je dana sloboda da provodi miješanje vlastitog rada samo s onoliko stvari nakon čega će ostati podjednako dobrog za druge, ali i obveza da ne provodi stjecanje preko te mjere. Vlasništvo nad sobom dovoljna je osnova za uspostavu punog vlasništva kako nad stvarima koje su proizvod stvari koje već jesu u našem vlasništvu, tako nad stvarima

¹² “Kad se vlasnička prava uspostavljaju u stanju oskudice, nemoguće je ostaviti dovoljno za druge, a kada se vlasnička prava uspostavljaju nad dobrima u kojima se ne oskudijeva, tada je nemoguće da ne ostane dovoljno za druge” (Makovi 2015: 262).

koje su proizvod jednakog udjela u neposjedovanim stvarima. Stoga je on tumačio Lockeov uvjet na način da pojedinac može steći vlasništvo nad prirodnim resursima, ali samo ako ostalima ostavi jednako vrijedan pripadajući dio (*per capita*). Steiner definira egalitarizam resursa na sljedeći način:

Svatko je vlasnik plodova svog rada u onoj mjeri u kojoj svi čimbenici koji ulaze u njihovu proizvodnju jesu ili stvari koje već jesu u njegovu vlasništvu ili su prvobitno neposjedovane stvari u količini ne većoj od jednakog udjela u njima. (Steiner 1994: 236)

Steinerov egalitarizam resursa zasniva se na jednakoj raspodjeli društvenih fondova bez obzira na njihov utjecaj na kvalitetu života i ne zahtijeva kompenzaciju za one koji su rođeni sa slabijim genetskim potencijalom ili su odrastali u nepovoljnijem okruženju, što se uzima za metu kritike.

Michael Otsuka temelji svoju teoriju na jednakosti uvjeta odnosno jednakosti mogućnosti postizanja blagostanja. To se postiže pravednim, egalitarnim vlasništvom nad prirodnim resursima koji ograničavaju prvobitno stjecanje na ne više od onoga što je potrebno za jednake mogućnosti za postizanje blagostanja.¹³ Otsuka smatra Nozickovu modifikaciju Lockeova uvjeta previše oslabljenom jer dopušta da u prirodnom stanju jedan čovjek zaposjedne svu zemlju, zaposli sve ostale ljude, plaćajući im naknadu za rad na njegovoj zemlji, čime će drugima onemogućiti da stjecanjem poboljšaju svoju poziciju. Smatra je previše oslabljenom i zato što će to dovesti druge u ponižavajuću poziciju dajući prvom stjecatelju znatno veći udio resursa na koje nije imao moralno pravo više od drugih. Otsuka smatra da egalitarni uvjet (*egalitarian proviso*) rješava spomenute probleme i mišljenja je da je “moguće steći vlasništvo nad prethodno neposjedovanim prirodnim resursima ako i samo ako se ostavi dovoljno da svatko drugi može steći jednako dobar udio prirodnih resursa” (Otsuka 2000: 157).

Ovaj egalitarni uvjet podrazumijeva da će dio nekog drugog biti jednako dobar ako i samo ako će on moći poboljšati svoju situaciju do razine prethodnika, pri čemu se poboljšanje shvaća kao povećanje blagostanja. Otsuka ne odbacuje načelo vlasništva nad sobom. On tvrdi da ono jest kompatibilno s jednakošću, jer se distribucijom dobara u

¹³ Gopal Sreenivasan smatra da je uvjet ispunjen ako svi ljudi imaju vlasništvo nad *najvećim univerzaliziranim udjelom* u zemljištu, što podrazumijeva tehnologiju, ekonomsku organizaciju, veličinu udjela i plodnost zemljišta kao varijable koje utječu na blagostanje koje zemljište pruža (Sreenivasan 1995: 117).

skladu s egalitarnim uvjetom poništavaju tendencije libertarijanskog načela vlasništva nad sobom da stvara nejednakost. Otsuka smatra da je prvobitna distribucija dobara privremenog karaktera i podložna reviziji, a država bi se trebala angažirati na naknadnim prilagodbama prvobitnih udjela s ciljem postizanja jednakih mogućnosti za postizanje blagostanja. Promoviranje ovog načela podrazumijeva trošenje državnih fondova na način da se poboljšaju mogućnosti za kvalitetan život onih koji su rođeni s manje talenta ili u relativno nepovoljnijem društvenom okruženju, za razliku od drugih na koje bi trebalo trošiti malo ili nimalo. Ovakve intervencije države bilo bi pogrešno doživljavati kao kršenja individualnih vlasničkih prava, jer su neophodne za postizanje pravedne raspodjele prirodnih resursa u skladu s načelom pravednosti u stjecanju (Otsuka 2000: 166). Možemo zaključiti stoga da je Otsukina verzija lijevog libertarijanizma mnogo bliža liberalnom egalitarizmu, a ne – kao što se to shematski pretpostavlja (Vallentyne, Steiner i Otsuka 2005: 211) – negdje na sredini između desnog libertarijanizma i liberalnog egalitarizma Rawlsa ili Dworkina.

Gerald Cohen, utemeljitelj škole analitičkog marksizma, čuven je po obuhvatnoj i britkoj kritici Nozickova libertarijanizma i kapitalističkog sustava uopće. Međutim, on nije *a priori* odbacivao Nozickovu adaptaciju Lockeova uvjeta. Cohen prihvaća tezu da je stjecanje legitimno ako ne pogoršava poziciju drugih, ali neslaganje se javlja u tumačenju Nozickova uvjeta, odnosno što to konkretno predstavlja pogoršanje pozicije drugih. Nozickov uvjet legitimnog stjecanja (nepogoršavanja pozicije drugih, ako se uz relativno pogoršanje u jednom pogledu ostvaruje poboljšanje na drugom), prema Cohenu, nije zadovoljen. Naime, stjecanje može biti legitimno ako nitko nema razloga smatrati da bi mu bilo bolje da je konkretna stvar ostala u zajedničkoj upotrebi, odnosno smatrati da će u novonastaloj situaciji dobiti nešto što nije imao u prethodnoj, a što će nadomjestiti relativno pogoršanje. Dok ne postoji način da će bilo kome biti gore ako čovjek popije gutljaj vode iz potoka ostavljajući dovoljno dobrog za druge (zadovoljavajući Lockeov uvjet), isto se ne može reći za Nozickov uvjet, kada ljudima može biti itekako gore samo na osnovi toga što određeno dobro više nije dostupno svima i nije u zajedničkoj upotrebi (Cohen 2000: 257-258). Po Cohenu, Nozick je na dva načina transformirao Lockeov uvjet. Prvo, Lockeov uvjet “da ostane dovoljno i podjednako dobrog za druge” legitimno je oslabio u “da se ne pogorša pozicija drugih”, čuvajući njegov duh. Međutim, drugi aspekt Nozickova oslabljivanja Lockeova uvjeta Cohen smatra nelegitimnim, jer ne raz-

matra što bi se moglo dogoditi u slučaju odsustva stjecanja, uz posebnu pretpostavku da svijet ostane u zajedničkom vlasništvu (Cohen 1995: 79-83).

Cohen stoga zagovara strogi Lockeov uvjet, tvrdeći da on onemogućuje uspostavu liberalnog koncepta privatnog vlasništva i da će uvijek postojati netko čija će pozicija u alternativnom scenariju biti bolja nego u scenariju u kojem je proizvoljno isključen iz odlučivanja. Nadalje izvodi zaključak da kapitalizam kao ekonomski sustav ne može zadovoljiti strogi Lockeov uvjet legitimnog stjecanja. Za razliku od lijevih libertarijanaca, Cohen (1995: 105) odbacuje i libertarijansko načelo vlasništva nad sobom smatrajući da

[n]ijedno egalitarno načelo u pogledu vanjskih resursa, zajedno s načelom vlasništva nad sobom, ne može samo donijeti jednakost ishoda. Tendencija vlasništva nad sobom da stvara nejednakost može se poništiti jedino unutar režima zajedničkog vlasništva nad vanjskim resursima koji je toliko strog da isključuje provedbu neovisnih prava nad sobom. (Cohen 1995: 105)

U svojoj kritičkoj analizi različitih škola političke filozofije, Will Kymlicka zagovornike kapitalizma slobodnog tržišta dijeli na dvije skupine: na one koji se drže utilitarističkih pretpostavki prema kojima je kapitalizam najučinkovitiji sustav i na one koji tvrde da kapitalizam minimalizira opasnosti od tiranije, smatrajući svaku tržišnu regulaciju i državnu intervenciju sužavanjem građanskih i političkih prava. Kao protuargument Kymlicka (2002: 102-103) navodi primjer SAD-a u vrijeme tzv. makartizma kada je dolazilo do izrazitih kršenja građanskih i političkih prava, ali i primjer Švedske kao zemlje sa snažnim *welfare* sustavom u kojoj su građanska i politička prava na visokoj razini.

Iako prihvaća libertarijanski argument tragedije zajedničkog dobra (prema kojemu vlasništvo propada uslijed nedostatka investiranja odnosno neograničene konzumacije),¹⁴ Kymlicka zastupa strogi Lockeov uvjet pri prvobitnom stjecanju i smatra da Nozickov oslabljeni uvjet ne može izdržati dva osnovna protuargumenta. Naime, Kymlicka smatra problematičnim i Nozickovo poimanje pogoršanja pozicije u prvenstveno materijalnom smislu i stanje prije stjecanja kao standard za uspoređivanje, držeći da sadrže nedostatke koji moraju imati za posljedicu odbacivanje

¹⁴ "Ne samo da je pojedincu iracionalno investirati u zajedničko zemljište, već može biti sasvim racionalno da iscrpljuje resurse kada populacija koja ih koristi premašuje njegove kapacitete. Razmotrimo izlovljavanje ribe u oceanima, koji su neka vrsta zajedničkog dobra. Ribarski brodovi različitih zemalja love toliko ribe iz oceana (prije nego što se ribe razmnože) da ugrožavaju pojedine vrste. Iz gledišta kapetana svakog ribarskog broda ili čak svake države, ovo je sasvim racionalno. Ako kanadski brodovi neće loviti ribu, španjolski ili islandski hoće. Nema smisla biti ekološki odgovoran kada nitko drugi nije..." (Kymlicka 2002: 114).

Nozickova uvjeta (Kymlicka 2000: 310). Kymlicka drži apsurdnom Nozickovu legitimaciju kapitalizma u kojemu opstanak ljudi bez vlasništva ovisi o tome hoće li drugi htjeti kupiti njihov rad, a sve pod geslom da bi ljudi bez tržišnih vještina svakako umirali od gladi i u slučaju da su prirodni resursi ostali neposjedovani. Sličan zaključak – da kapitalistički odnosi ne mogu biti utemeljeni na Lockeovoj teoriji vlasništva – iznio je i James Tully, smatrajući da oni imaju prinudni karakter zato što radnik nema alternativu i svoj rad mora prodati kapitalistu za određenu naknadu (Tully 1980: 137). Nasuprot tome, radnik mora biti slobodan da učini šta god želi sa svojim radom, jer Locke nepravednim smatra svaki odnos koji je zasnovan na nečijem stanju potrebe.¹⁵

Legitimnost prvobitnog stjecanja ne može se temeljiti na “tragediji zajedničkog dobra” kao alternativni. Test za legitimno stjecanje podrazumijeva mogućnost tretiranja svake osobe na jednak način i mora uključiti sva moguća rješenja, uključujući ljudske interese i u pogledu materijalnih dobara i u pogledu njihove autonomije. No, možemo reći, stjecanje pogoršava nečiju poziciju ako postoji alternativna shema u kojoj on prolazi bolje. Kruto individualistički interesno shvaćena, svaka shema alokacije resursa past će na ovome testu. Osoba slabijih vještina proći će lošije u Nozickovu slobodnom kapitalizmu nego unutar Rawlsova načela razlike, dok će osoba boljih vještina proći lošije unutar Rawlsova režima nego unutar Nozickova. Stoga Kymlicka u prvi plan postavlja širi, društveni interes:

Činjenica da postoji aranžman u kojem ću proći bolje ne znači da mi postojeći sustav šteti u bilo kojem moralno značajnom smislu. Mi želimo znati da li stjecanje čini da ljudi pogoršaju poziciju ne uspoređujući ga sa svijetom koji je maksimalno prilagođen njihovim pojedinačnim interesima, već u kojem su njihovi interesi pošteno predstavljeni. Nedovoljan je test za pravednost to da ljudi ostvaruju relativnu korist u odnosu na prirodno stanje zajedničkog vlasništva. Ali isto tako ljudi ne mogu tražiti da imaju nekakav sustav koji će im svima donositi najveće koristi. Uvjet stjecanja zahtijeva srednji pristup. Teško je reći što točno podrazumijeva srednji pristup i po čemu bi se razlikovao od načela Rawlsa i Dworkina... (Kymlicka 2002: 119-120)

Shvaćanje Lockeova uvjeta koje nalazimo kod Johna Simmonsa mogli bismo uzeti kao “srednji pristup” koji predlaže Kymlicka. Prema Simmonsu, kao što se Lockeovo učenje ne temelji samo na teološkim ili samo na sekularnim argumentima (nego i na liberalnim i na kombinaciji spomenu-

¹⁵ “Ako čovjek koristi nevolju drugoga da bi ga prinudio da mu postane vazal, uskraćujući pomoć koju Bog od njega zahtijeva da je pruži u oskudici svoga brata, to je isto tako nepravično kao kad bi, imajući više snage, zgrabio slabijeg, prinudio ga na poslušnost i s nožem pod grlom, ponudio mu smrt ili ropstvo” (Locke 2002: 148-149).

tih), tako i njegova teorija vlasništva ne predstavlja obranu kapitalističkog prisvajanja ili konzervativno prihvaćanje postojećih vlasničkih odnosa, ali ni obranu uvjetnog vlasništva i radikalne redistribucije (Simmons 1992: 222). Zalaganja bilo za strogi bilo za oslabljeni uvjet smatrao je ekstremnim i ponudio je tumačenje koje bi trebalo predstavljati srednje rješenje. Po njemu, bit Lockeova uvjeta nije da omogući bolje materijalne uvjete života, kako je to smatrao Nozick, već da svakom pojedincu osigura neovisnost i mogućnosti. Lockeov uvjet služi kao ograničenje stjecanja koje bi onemogućilo ostalima da imaju jednaku priliku (Simmons 1992: 292). Simmons uvodi ograničenje pravičnog udjela (*fair share limit*) koje ne pruža nikome *sve* ono što mu je potrebno, ali svakom osigurava povoljnu priliku za stjecanje vlasništva, omogućujući mu da stekne ne samo ono što zadovoljava njegove elementarne potrebe, već i ono što će mu pružiti udobnost. Ono što se svakoj osobi mora jamčiti jesu mogućnost življenja i uvjeti neovisnosti u kojima je svatko slobodan poboljšati sebi život, upravljati njime i uživati u dobrima koja su stvorena za svakoga.

Simmonsov uvjet slabiji je od egalitarističkog uvjeta jer dopušta da netko nije u mogućnosti izvršiti stjecanje, ali je općenito stroži od Nozickova uvjeta jer ne zahtijeva tek nesmanjenu razinu materijalnog blagostanja, već i neovisnost i pružanje mogućnosti (Simmons 1992: 293-294). Međutim, ovisno o količini prirodnih dobara odnosno resursa, Simmonsov uvjet može biti i zahtjevniji i manje zahtjevan od Nozickova. Naime, u slučaju obilja neposjedovanih resursa, on je manje zahtjevan od Nozickovog, jer tada bi pojedinci imali pravo na više nego adekvatni udio, za razliku od situacije u kojoj vlada oskudica prirodnih resursa, u kojoj je Simmonsov uvjet zahtjevniji. Jedna od njegovih prednosti upravo je fleksibilnost u odnosu na strogi egalitaristički uvjet. U tom smislu se u okolnostima oskudice uvjet ublažava i prvobitni se stjecatelji ne moraju odreći već stečenog, već je uvjet zadovoljen ako se ostalima, koji nemaju dovoljno dobara koje bi mogli steći, osigura alternativa za postizanje razine bogatstva, odnosno neovisnosti, ekvivalentne prvobitnim stjecateljima. Simmons zaključuje da svako stjecanje mora ostaviti dovoljno podjednako vrijednih dobara za druge ako nema alternativnog načina da se ostvare njihova prava na neovisnost i samoodlučivanje. Iako ostaje problem mjere, odnosno razine kada se neovisnost postiže u praksi, Simmonsovo shvaćanje Lockeova uvjeta predstavlja srednji, realistički pristup koji, izgleda, stoji pomirateljski iznad dva ideološki oštro suprotstavljena stajališta i sažima u sebi njihove težnje.

6. Kritika desnog libertarijanizma i njegova tumačenja Lockeova uvjeta

Libertarijanska politička filozofija uopće, a posebice radikalni desni libertarijanizam, temelji se na tezi o vlasništvu nad samim sobom koja je samo zamagljena idejama slobode i individualnih prava. Imajući u vidu libertarijansko shvaćanje o prenosivosti prava nad samim sobom, može se reći da je paradoksalno učenje koje može, pod određenim uvjetima, pojedinca svojevóljno odvesti u ropstvo. Opravdano podcrtavajući važnost negativnih sloboda, ono zanemaruje druge prijetnje ljudskom dostojanstvu osim fizičke sile. Tako za sljedbenike Murraya Rothbarda i druge radikalne libertarijance nema ničeg nepravednog – već samo nedostatka milosrđa – u tome ako bi netko bio ostavljen da umre od gladi jer nije imao sreće imati pristup hrani, dok su ostali odbijali podijeliti je s njime. Izostanak morala karakterističan je za radikalni desni libertarijanizam. Naime, odbacivanje bilo kakvog (uključujući moralnog) ograničenja prilikom prvobitnog stjecanja izoštrava beskompromisnost ovog učenja. Legitimacija prvobitnog stjecanja uz odbacivanje Lockeova uvjeta, svođenjem pozicije onih koji nisu izvršili prvobitno stjecanje na njihovo preuzimanje rizika u životu, banalizacija je jednog pitanja koje ljude čini nejednakim. Identificirajući se kao bivši libertarijanac, Edward Feser je uočio da nad prirodnim resursima u prirodnom stanju nitko ne polaže posebno pravo, ne zato što oni ustvari pripadaju jednako svima (što je učenje lijevog libertarijanizma), već zato što prirodni resursi služe za opstanak ljudske vrste i svako je ljudsko biće ovlašteno imati im pristup. Imajući u vidu Lockeovo stajalište da je Bog stvorio svijet radi dobrobiti i povećanja ljudske vrste, te materijalno dobro na svijetu da ga ljudi upotrebljavaju radi najbolje koristi za život i udobnost, a taj cilj odnosno *svrha* činila je integralni dio Lockeova objašnjenja vlasništva (Brown 2008: 145), Feser legitimira redistribuciju upravo radi ostvarivanja *svrhe* postojanja resursa:

Zaista, tradicionalna teorija prirodnog prava podrazumijeva veoma jaka prava privatnog vlasništva i smatra da je određeni stupanj nejednakosti dio prirodnog poretka. Istovremeno, ona također podrazumijeva da vlasnička prava nikada ne mogu biti toliko jaka da bi načelno bilo nepravedno redistribuirati čak i mali dio viška bogatih kako bi se pomoglo onima koji gladuju. (Feser 2010: 261)

Nozickovo tumačenje Lockeova uvjeta, svođenjem njegova učinka na materijalno područje, može predstavljati predmet opravdane kritike od strane lijevog libertarijanizma i liberalnog egalitarizma. Jednostranost prvobitnog stjecanja i očito nepostojanje pristanka drugih, koji u spo-

menutom scenariju ostaju bez vlasništva, problematično je. Svođenjem pogoršane pozicije samo na područje materijalnog, ovakva koncepcija prvobitnog stjecanja zanemaruje slobodu pojedinca da živi na način na koji to sam izabere, tretirajući njegovu volju kao irelevantnu. Nozick je morao obrazložiti zašto nekome situacija nije pogoršana ako je ignoriran i isključen:

Problem s Nozickovim uvjetom još je jasniji ako razmatramo kapitalizam kao kontinuirani sustav. Čin prvobitnog stjecanja koje Nozick dopušta brzo će dovesti do situacije u kojoj neće više biti pristupačnih dobara, neposjedovanih korisnih stvari. Oni koji su uspjeli izvršiti stjecanje mogu imati ogromna dobra, dok su drugi u potpunosti bez ičega. Ovakve razlike prenose se na sljedeću generaciju, od kojih će netko biti primoran početi raditi ranije dok će netko imati sve povlastice i neće uopće morati raditi čitav život... [S]toga je kapitalizam kao sustav u kontinuitetu pravedan ako nikome nije bilo gore nego što bi bilo bez privatizacije prirodnih resursa. (Kymlicka 2000: 311-312)

Nozick ne samo da novopridošlima oduzima pravo na zemlju i sirovine, već favorizira posjednike u proceduralnom pogledu na to na koliku kompenzaciju ovi imaju pravo, dopuštajući tako da jedna strana proizvoljno odlučuje kako će biti zadovoljena prava drugih (Varden 2012: 429). Zbog svega toga ne stoji Nozickovo shvaćanje neprekidnog legitimnog vlasničkog tijeka (počevši od prvobitnog stjecanja do stvaranja kapitalizma slobodnog tržišta) i delegitimiranje državne intervencije kao čina protivnog individualnim pravima. Protivljenje redistribuciji dobara u biti ima funkciju legitimiranja nejednakosti i zaštite interesa bogatih. Da bi obesmislio redistribuciju, Nozick simplificira ciljeve redistribucije, svodeći ih na grubo postizanje ekonomske jednakosti (što redistribuciji ne treba biti svrha) ili na zadovoljavanje potreba poput potrebe za frizurom (koju Nozick navodi kako bi banalizirao ideju redistribucije) i zanemarujući bitne potrebe (poput potrebe za lijekovima) čije bi zadovoljavanje redistribuciju moralo činiti legitimnom (Lacey 2001: 31).

Legitimno je postaviti pitanje o libertarijanskom shvaćanju slobode: Kakve su mogućnosti dostupne siromašnima u suvremenim slobodnim kapitalističkim gospodarstvima i jesu li to ustvari samo novi i istančaniji oblici gubitka slobode? Opcije kojima su oni prepušteni kreću se od toga da su "slobodni" biti beskućnici, bijedno plaćeni, bez zdravstvenog osiguranja ili igrati lutriju ne bi li izbjegli takve scenarije. Uprkos znanstvenom i tehničko-tehnološkom razvoju, njihova pozicija danas, nakon nekoliko stoljeća, jest gora nego ekvivalentna pozicija njihovih predaka u razdoblju prvobitnog stjecanja. To pak dovodi u pitanje libertarijansku tezu o legitimnom prvobitnom stjecanju i shvaćanju Lockeova uvjeta

koji neće pogoršati ničiju poziciju (čak i samo u materijalnom smislu). Njihova autonomija uvelike je ograničena time što su zaglavljani u začaranom krugu siromaštva. Nuditi nekome tisuću novih načina da bude neslobodan i dalje predstavlja samo tisuću novih vidova neslobode (Blincoe 2018: 91-92).

7. Kritika lijevog libertarijanizma i njegova tumačenja Lockeova uvjeta

Lijevi libertarijanizam nastojao je pomiriti ideje slobode i jednakosti, a kritika lijevog libertarijanizma logično je dolazila s obje ideološke pozicije, desne i lijeve. Kritike s desne strane ideološkog spektra prvenstveno su usmjerene prema drugom načelu lijevog libertarijanizma – egalitarnom vlasništvu nad prirodnim resursima i zagovaranju strogog Lockeova uvjeta.

Argument protiv lijeve adaptacije Lockeova uvjeta – kao zahtjeva da se ostavi dovoljno i podjednako dobrog za druge kako bi oni imali barem istu mogućnost da ostvare dobrobit kakva je ostvarena prvobitnim stjecanjem i korištenjem neposjedovane stvari – jesu cijene dobara kao izraz njihove vrijednosti, a koje se mogu uspostaviti isključivo na tržištu. Ako je pri stjecanju potrebno ostaviti dovoljno (kvantitativni element) i podjednako dobrog (kvalitativni element), onda se postavlja pitanje: Kako utvrditi jednaku vrijednost određenog dobra koje treba ostaviti ako ne na osnovi cijene formirane na tržištu? Vrijednost je subjektivna kategorija i ne može se objektivno procjenjivati izvan tržišta kao jedinstvenog mehanizma. Makovi tvrdi da je adaptacija Lockeovog uvjeta kao osnova za uspostavljanje sustava jednakosti ili jednakih mogućnosti neizvediva, a što proizlazi iz nepostojanja ekonomske računice u socijalizmu (Makovi 2015: 267-268).

Naizgled paradoksalno, oštrije kritike dolazit će s tvrdih egalitarnističkih pozicija koje će dovesti u pitanje svrhu lijevo-libertarijanske političke filozofije uopće. Naime, Barbara Fried je u oštroj kritici lijevog libertarijanizma problematizirala njegovu teorijsku utemeljenost – a time i svrsishodnost njegova postojanja – zbog izostanka koherentnosti između učenja njegovih predstavnika. Kritizirajući prihvaćanje načela vlasništva nad sobom¹⁶ od strane lijevog libertarijanizma, Fried smatra da se on na

¹⁶ Argument Davida Sobela za odbacivanje teze o vlasništvu nad sobom glasi da ona ne razlikuje bitne od minornih povreda vlasništva, koje bi trebale biti prihvatljive, a što se opet protivi libertarijanskoj zabrani redistribucije (Sobel 2012: 60).

taj način previše približio konvencionalnom, desnom libertarijanizmu i da se njegov lijevi duh ne može graditi na uskom tumačenju vlasništva nad sobom uz široko (egalitariističko) tumačenje Lockeova uvjeta. Naglašavajući njegovu nekonzistentnost, Fried lijevi libertarijanizam smatra blijedom kopijom liberalnog egalitarizma:

Čitanje Lockeova uvjeta koje se razlikuje od liberalnog egalitarizma zahtijeva, u najmanju ruku, (a) identifikaciju skupa "oskudnih prirodnih resursa" pod uvjetom da se on zaustavi negdje ispod obuhvatnijeg popisa sredstava za koja tradicionalni egalitaristi misle da moraju biti izjednačena; i (b) osmisliti redistributivnu shemu koja će ispravljati samo nejednakosti u raspodjeli tih oskudnih resursa, a ne nejednakosti općenito. Po oba pitanja, malo je vjerojatno da će biti odagnane sumnje da je lijevi libertarijanizam samo liberalni egalitarizam u povlačenju. (Fried 2004: 84-85)

U svijetu u kojemu žive ljudi različitih talenata, teza o vlasništvu nad sobom u suprotnosti je s autonomijom pojedinca i onemogućuje da oni manje nadareni u društvu mogu uživati autonomiju u smislu kontrole nad svojim životom, bez obzira na egalitarno vlasništvo nad resursima. Načelo vlasništva nad sobom, koje podrazumijeva strogo pravo na sav prihod koji se ostvaruje putem svoga tijela i uma kod pojedinih frakcija lijevog libertarijanizma, nije u skladu s onime što jedni drugima dugujemo prema koncepciji zajedničkog vlasništva nad resursima. To ne može biti prihvatljivo onima koji ne vjeruju da su naši pojedinačni životi potpuno zasebni i da nemaju nikakve interakcije, odnosno da prihodi ostvareni u međusobnim dobrovoljnim razmjenama ne podliježu regulaciji od strane zajednice koja je te razmjene i stjecanje prihoda na svome teritoriju omogućila (Risse 2003: 25).

Kod lijevog libertarijanizma postavlja se temeljni problem koncepcijske održivosti. Naime, on je nastao na dvama sukobljenim načelima: individualističkoj tezi o vlasništvu nad sobom i kolektivističkoj tezi o egalitarnom vlasništvu nad prirodnim resursima, uz strogo tumačenje Lockeova uvjeta. Njegova opstojnost stoga ovisi o mogućnosti održavanja ravnoteže između tih načela: da načelo vlasništva nad sobom ne dovodi u pitanje egalitarno vlasništvo nad resursima, a da egalitariističko načelo ne ugrožava vlasništvo nad sobom. Međutim, on se u praksi približava ili konvencionalnom desnom libertarijanizmu (kako glasi kritika Barbare Fried) ili liberalnom egalitarizmu (što primjećujemo u učenju Michaela Otsuke). Konkretno, lijevi libertarijanizam se kreće ili prema konvencionalnom desnom libertarijanizmu (ako prihvati da vlasništvo nad sobom u realnosti za jedan broj ljudi neće više postojati) ili pak prema bezuvjetnom egalitarizmu prihvaćajući da vlasništvo nad sobom

i temeljna autonomija predstavljaju bezuvjetne vrijednosti (Spitz 2006: 43). U konačnici, učenje koje nam u jednom području nudi jedno načelo (vlasništvo nad osobom), a u drugom sasvim drugačije (vlasništvo nad vanjskim resursima), nije koherentno već predstavlja jednu, kako se čini, proizvoljnu umjetnu konstrukciju koja nastoji spajati krajnosti i stvara nekakvu ideološku dvoglavu hidru. Iz toga slijedi bitno pitanje koje se može uputiti onome tko vjeruje u libertarijansko načelo vlasništva nad sobom, odnosno onome tko podržava egalitarno vlasništvo vanjskih resursa: Zašto biste uopće bili lijevo-libertarijanac?

8. Zaključak

Libertarijanizam kao politička filozofija oslonjena na Lockeovu teoriju vlasništva doprinio je afirmaciji individualnih prava, privatnog vlasništva i slobodnog tržišta. Međutim, on u sebi krije i određene manjkavosti koje smo istaknuli u ovome radu. U njegovoj se osnovi ne nalazi uzvišena ideja slobode, već ideja vlasništva nad sobom iz kojeg se (vlastita) sloboda izvodi, ali čiji je istovremeni proizvod i nesloboda za mnoge druge. U radu smo nastojali pokazati koliku važnost Lockeov uvjet prilikom prvobitnog stjecanja ima za libertarijanizam i kako njegova različita tumačenja modeliraju libertarijansku političku filozofiju. Od njegova odbacivanja u radikalnom desnom libertarijanizmu, preko slabljenja u konvencionalnom, do strogog uvjeta u lijevom libertarijanizmu – odnos prema Lockeovu uvjetu i njegova tumačenja presudno su utjecali na formiranje različitih libertarijanskih škola. Nadalje, tumačenje Lockeova uvjeta ima jasne implikacije za shvaćanje uloge države u pogledu legitimnosti njezine intervencije u vlasnička prava – pri čemu smo vidjeli jasne razlike između desnog i lijevog libertarijanizma. Lockeov uvjet se u tome smislu pokazao jednim od najznačajnijih stupova libertarijanske političke filozofije, a njegova tumačenja su određivala karakter vlasničkih odnosa.

Osim pregleda najznačajnijih stajališta o Lockeovu uvjetu, istaknuli smo – kroz kritiku i s desna i s lijeva – i neke njihove slabe točke. Prisvajanjem Lockeova uvjeta u okvire svoje filozofije i nizom konstrukcija o nastanku kapitalizma, desni libertarijanci nastojali su pronaći teorijsko opravdanje nejednakosti među ljudima. Legitimiranje prvobitnog stjecanja uz odbacivanje Lockeova uvjeta ukazuje na beskompromisnost radikalnog desnog libertarijanizma koji ostaje neosjetljiv na sve prijetnje ljudskoj egzistenciji osim fizičke sile. Predstavnici konvencionalnog desnog libertarijanizma slabili su Lockeov uvjet tumačeći ga kao zabranu pogoršanja pozicije drugih i svodili njegov učinak na materijalno pod-

ručje, zanemarujući pritom važnost ljudske neovisnosti i samostalnosti u odlučivanju. Ukazali smo i na nekoherentnost predstavnika lijevog libertarijanizma u njihovom pokušaju povezivanja načela vlasništva nad sobom i načela jednakosti ljudi putem egalitarnog vlasništva nad vanjskim resursima i strogog tumačenja Lockeova uvjeta. U konačnici, nadamo se da smo uspjeli rasvijetliti i ideološku krutost i mijene libertarijanske političke filozofije kroz njezinu interakciju s Lockeovim uvjetom.

Literatura

- Blincoe, A. 2018. "The Lockean proviso and the value of liberty: A reply to Narveson", *Libertarian Papers* 10(1), 83-94.
- Block, W. 2004. "Libertarianism, positive obligations and property abandonment: Children's rights", *International Journal of Social Economics* 31(3), 275-286.
- Block, W. 1994. "Libertarianism and libertinism", *Journal of Libertarian Studies* 11(1), 117-128.
- Brown, S. 2008. *Britanska filozofija i doba prosvjetiteljstva* (Beograd: Plato).
- Cohen, G. A. 1995. *Self-Ownership, Freedom and Equality* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Cohen, G. A. 2000. "Self-ownership, world-ownership and equality", u: P. Vallentyne i H. Steiner (ur.), *Left-Libertarianism and Its Critics: The Contemporary Debate* (New York: Palgrave), 247-270.
- Cunliffe, J. 2000. "Introduction: Left-libertarianism – historical origins", u: P. Vallentyne i H. Steiner (ur.), *The Origins of Left-Libertarianism: Historical Writings* (New York: Palgrave), 1-19.
- Daskal, S. 2010. "Libertarianism left and right, the Lockean proviso, and the reformed welfare state", *Social Theory and Practice* 36(1), 21-43.
- Dokić, M. 2016. "Preobražaji teorije blagostanja", *Prolegomena* 15(2), 189-208.
- Feser, E. 2010. "Reply to Block on libertarianism is unique", *Journal of Libertarian Studies* 22, 261-272.
- Fried, B. 2004. "Left libertarianism: A review essay", *Philosophy & Public Affairs* 32(1), 66-92.
- Gauthier, D. 1986. *Morals by Agreement* (Oxford: Oxford University Press).
- Goldwin, R. 2006. "John Locke", u: L. Strauss i J. Cropsey (ur.), *Povijest političke filozofije* (Zagreb: Golden marketing / Tehnička knjiga), 337-361.
- Grotius, H. 1625. *De jure belli ac pacis* (Paris: Nicolas Buon).
- Hamowy, R. 2008. (ur.), *The Encyclopedia of Libertarianism* (Los Angeles: Sage Publications).

- Hardin, G. 1968. "The tragedy of the commons", *Science* 162(3859), 1243-1248.
- Hobbes, T. 1991. *Levijatan* (Niš: Gradina).
- Hoppe, H. H. 1993. *The Economics and Ethics of Private Property* (Boston: Kluwer).
- Kinsella, S. 2007. "The Lockean proviso", *Mises Wire*, <http://archive.mises.org/7127/> [pristupljeno 23. kolovoza 2020.].
- Kymlicka W. 2002. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction* (Oxford: Oxford University Press).
- Kymlicka W. 2000. "Property rights and the self-ownership argument", u: P. Vallentyne i H. Steiner (ur.), *Left-Libertarianism and Its Critics: The Contemporary Debate* (New York: Palgrave), 295-321.
- Lacey, A. R. 2001. *Robert Nozick* (London: Acumen Publishing).
- Locke, J. 2002. *Dvije rasprave o vladi* (Beograd: Utopija).
- Mack, E. 1995. "The self-ownership proviso: A new and improved Lockean proviso", *Social Philosophy and Policy* 12(1), 186-218.
- Makovi, M. 2015. "The 'self-defeating morality' of the Lockean proviso", *Homo Oeconomicus* 32(2), 235-274.
- Otsuka, M. 2000. "Self-ownership and equality: A Lockean reconciliation", u: P. Vallentyne i H. Steiner (ur.), *Left-Libertarianism and Its Critics: The Contemporary Debate* (New York: Palgrave), 149-173.
- Nozick, R. 2010. *Anarhija, država i utopija* (Podgorica: CID).
- Ravlić, S. 2013. *Svjetozi ideologije* (Podgorica / Zagreb: CID / Politička kultura).
- Risse, M. 2003. "Can there be 'libertarianism without inequality'? Some worries about the coherence of left-libertarianism", John F. Kennedy School of Government Faculty Research Working Paper Series.
- Rawls, J. 1998. *Teorija pravde* (Podgorica / Beograd: CID / Službeni list SRJ).
- Rothbard, M. 1978. *For a New Liberty* (New York: Macmillan).
- Rothbard, M. 1982. *The Ethics of Liberty* (Atlantic Highlands NJ: Humanities Press).
- Schmidtz, D. 1994. "The constitution of property", *Social Philosophy and Policy* 11(2), 42-62.
- Schmidtz, D. 1991. *The Limits of Government: An Essay on the Public Goods Argument* (Boulder, CO: Westview Press).
- Simmons, J. 1992. *The Lockean Theory of Rights* (Princeton: Princeton University Press).
- Sobel, D. 2012. "Backing away from libertarian self-ownership", *Ethics* 123(1), 32-60.

- Spitz, J. F. 2006. "Left-wing libertarianism: Equality based on self-ownership", *Raisons politiques* 23(3), 23-46.
- Sreenivasan, G. 1995. *The Limits of Lockean Rights in Property* (Oxford: Oxford University Press).
- Steiner, H. 1994. *An Essay of Rights* (Oxford: Blackwell).
- Tully, J. 1980. *A Discourse on Property: John Locke and his Adversaries* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Vallentyne, P. Steiner, H. i Otsuka, M. 2005. "Why left-libertarianism is not incoherent, indeterminate, or irrelevant: A reply to Fried", *Philosophy & Public Affairs* 33(2), 201-215.
- Varden, H. 2012. "The Lockean 'enough-and-as-good' proviso: An internal critique", *Journal of Moral Philosophy* 9, 410-442.
- Waldron, J. 1979. "Enough and as good left for others", *The Philosophical Quarterly* 29(117), 319-328.
- Waldron, J. 1988. *Right to Private Property* (Oxford: Clarendon Press).
- Šturanović, P. 2018. "Politička filozofija Roberta Nozicka: Kontroverzni libertarijanizam", *Filozofska istraživanja* 38(2): 391-406.